

PRAKTISKĀS SASKAŅOTĪBAS PRINCIPS TIESĪBU NORMU PIEMĒROŠANAS PROCESĀ¹

PRINCIPLE OF PRACTICAL CONCORDANCE IN THE PROCESS OF THE APPLICATION OF LEGAL NORMS

Artūrs Šuspāns, *Mg. iur.*

Summary

This article examines the legal method called the principle of practical concordance. This legal method allows to resolve conflicts between competing general principles of law by ensuring that none is favored over another, thus granting all equal protection and its maximum effect. The principle of practical concordance, nevertheless, should be distinguished from other collision resolving legal method called the weighing and balancing method, as they aim for different outcomes. Despite their differences, the article demonstrates how both legal methods can be integrated within the Latvian legal system through sequential application.

Atslēgvārdi: praktiskās saskaņotības princips, vispārējo tiesību principu kolīzijas, vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metode, tiesību normu piemērošanas process

Keywords: principle of practical concordance, collisions of general principles of law, weighing and balancing general principles of law, process of the application of legal norms

Ievads

Vispārējo tiesību principu kolīziju risināšanas metode, kuru vācu valodā apzīmē kā *praktische Konkordanz* jeb praktiskās saskaņotības principu, Latvijas tiesiskajā sistēmā līdz šim nav plaši pētīta. Vienīgi asociētais profesors Jānis Pleps līdz šim ir pievērsies praktiskās saskaņotības principa analīzei un iederībai Latvijas Republikas Satversmes² (turpmāk – Satversme) sistēmā.³ Līdz ar to šā raksta mērķis ir izpētīt praktiskās saskaņotības principa saturu, kā arī izstrādāt vadlīnijas praktiskās saskaņotības principa piemērošanai Latvijas tiesiskajā sistēmā. Lai sasniegtu raksta mērķi, tiek izvirzīti trīs uzdevumi: 1) analizēt praktiskās saskaņotības principa saturu; 2) aplūkot

¹ Raksta pamatā ir autora maģistra darbs “Praktiskās saskaņotības principa saturs un piemērošana”, kas izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē asociētā profesora *Dr. iur.* Jāņa Plepa vadībā.

² Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [aplūkots 17.03.2025.]

³ Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 223.–227. lpp.; Pleps J. Eiropas Savienības ietekme uz Latvijas tiesisko sistēmu. Jurista Vārds, 17.12.2024., Nr. 51/52 (1369/1370), 10.–18. lpp.

un izvērtēt praktiskās saskaņotības principa saistību ar vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodi; 3) konkretizēt praktiskās saskaņotības principa vietu tiesību normu piemērošanas procesā. Darbā ir izmantota salīdzinošā zinātniskās pētniecības metode, lai salīdzinātu praktiskās saskaņotības principa saturu ar vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodi. Savukārt deduktīvā zinātniskās pētniecības metode lietota, lai no vispārīgām tiesību doktrīnā paustām atziņām izdarītu konkrētus secinājumus par praktiskās saskaņotības principa piemērošanu.

1. Praktiskās saskaņotības princips

Praktiskās saskaņotības principa jēdziena nostiprinātāji tiesību doktrīnā ir Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas bijušais tiesnesis Konrāds Hese (*Konrad Hesse*, 1919–2005) un Šveices konstitucionālo tiesību zinātnieks Ričards Beimlins (*Richard Bäuml*, 1927–2022).⁴ R. Beimlins 1961. gadā pirmais radīja jēdzienu *praktische Konkordanz*.⁵ Savukārt tieši 1967. gadā K. Hese formulēja praktiskās saskaņotības principu,⁶ kādu to saprot arī mūsdienās: “Konstitucionāli aizsargātajām tiesiskajām interesēm ir jābūt savstarpēji saistītām tā, lai katru no tām būtu iespējams reāli īstenot. Kolīziju gadījumā nevienu no tiesiskajām interesēm nedrīkst īstenot uz otras rēķina, šīs vērtības sasteigti izsverot vai arī balstoties uz abstraktiem apsvērumiem.”⁷

Praktiskās saskaņotības princips nosaka tiesību piemērotājam konkrētā lietā sniegt individuālu un attiecīgajai situācijai atbilstošu vispārējo tiesību principu kolīziju risinājumu.⁸ Šis princips ir juridiskā metode, ar kuru risina vispārējo tiesību principu kolīzijas, abpusēji ierobežojot un savstarpēji saskaņojot kolidējošos vispārējos tiesību principus.⁹ Praktiskās saskaņotības principa piemērošanas rezultātā netiek piešķirta prioritāte kādam no kolidējošiem vispārējiem tiesību principiem, bet gan visiem vispārējiem tiesību principiem tiek nodrošināta vienāda aizsardzība un to maksimāla iedarbība.¹⁰

2. Vispārējo tiesību principu kolīziju risināšanas metodes

Praktiskās saskaņotības princips nav vienīgā vispārējo tiesību principu kolīziju risināšanas metode. Ne tikai Latvijas tiesiskajā sistēmā, bet arī ārvalstu juridiskajā

⁴ Fischer-Lescano A. Kritik der praktischen Konkordanz. Kritische Justiz, Vol. 41, No. 2, 2008, S. 169–171; Schladebach M. Praktische Konkordanz als verfassungsrechtliches Kollisionsprinzip. Eine Verteidigung. Der Staat, Vol. 53, No. 2, 2014, S. 267–268.

⁵ Schladebach M. 2014, S. 267–268; Fischer-Lescano A. 2008, S. 169–170.

⁶ Marauhn T., Ruppel N. Balancing Conflicting Human Rights: Konrad Hesse's Notion of “Praktische Konkordanz” and the German Federal Constitutional Court. In: Brems E. (ed.). Conflicts Between Fundamental Rights. Oxford: Intersentia, 2008, p. 278.

⁷ Hesse K. Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller, 1999, S. 28.

⁸ Schladebach M. 2014, S. 278–279.

⁹ Robertson D. The Judge as Political Theorist: Contemporary Constitutional Review. Princeton: Princeton University Press, 2010, p. 331; Marauhn T., Ruppel N. 2008, p. 281.

¹⁰ Brems E. Introduction. In: Brems E. (ed.). Conflicts Between Fundamental Rights. Oxford: Intersentia, 2008, pp. 4–5; Robertson D. 2010, p. 331.

literatūrā vispārējo tiesību principu kolīzijas atzīts risināt ar svēršanas un līdzsvarošanas metodi.¹¹

Latvijas tiesību doktrīnā vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodes saturu ir konkretizējusi profesore Daiga Rezevska, norādot: “[...] ja ir radusies kolīzija starp principiem, jānosaka, kuram no tiem ir lielāks “svars” tieši attiecīgajā situācijā, ņemot vērā konkrētos sociālos, ekonomiskos, politiskos un citus konkrētās valsts apstākļus noteiktā brīdī. [...] Atrisinot principu kolīziju ar svēršanas un salīdzināšanas metodes palīdzību, tiek iegūts labākais iespējamais kompromiss.”¹²

Ar vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodi tiek iegūts “labākais iespējamais kompromiss”, kas pirmšķietami līdzinās praktiskās saskaņotības principa idejai. Līdz ar to jānoskaidro, vai starp praktiskās saskaņotības principu un vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodi pastāv atšķirības.

Viedokli, ka starp praktiskās saskaņotības principu un vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodi pastāv integrējošas attiecības, ir paudis gan profesors Roberts Aleksijs (*Robert Alexy*), gan profesors Matīass Klāts (*Matthias Klatt*). R. Aleksijs praktiskās saskaņotības principu saista ar svēršanas un līdzsvarošanas (*balancing*) teoriju. R. Aleksija svēršanas un līdzsvarošanas teorija paredz noteikt, kuram no kolidējošiem principiem izskatāmajā lietā ir dodama priekšroka.¹³ Taču reizē R. Aleksijs iepriekš minēto saista ar praktiskās saskaņotības principa piemērošanu. R. Aleksijam vispārējo tiesību principu līdzsvarošana nenozīmē “visu vai neko”, bet gan pienākumu optimizēt principus. Tādējādi R. Aleksijs norāda, ka minētais atbilst prasībai piemērot praktiskās saskaņotības principu.¹⁴

Savukārt profesors M. Klāts minēto R. Aleksija ideju precizē. M. Klāts, atsaucoties uz K. Hesi, norāda, ka R. Aleksija izstrādātā svēršanas un līdzsvarošanas teorija ļauj kolidējošiem vispārējiem tiesību principiem sasniegt praktisko saskaņotību.¹⁵ Citiem vārdiem, starp vispārējiem tiesību principiem panāktā praktiskā saskaņotība ir gala rezultāts, kuru iegūst pēc svēršanas un līdzsvarošanas metodes piemērošanas.

Tiesību literatūrā pastāv arī pretējs uzskats, argumentējot par labu abu kolīziju risināšanas metožu savstarpējai nošķiršanai. Norādīts, ka ir jānorobežo situācijas, kurās kolidējošos vispārējos tiesību principus ir iespējams saskaņot, no tādām situācijām, kurās ir neiespējami reizē īstenot visus kolidējošos vispārējos tiesību principus.¹⁶ Proti, situācijās, kurās kolīziju nav iespējams atrisināt ar praktiskās saskaņotības principa palīdzību, ir jāpiemēro svēršanas un līdzsvarošanas metode.¹⁷ Turpmāk

¹¹ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga: Daigas Rezevskas izdevums, 2015, 112. lpp.; Klatt M., Meister M. The Constitutional Structure of Proportionality. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 72.

¹² Rezevska D. 2015, 112. lpp.

¹³ Alexy R. A Theory of Constitutional Rights. Translated by Julian Rivers. New York: Oxford University Press, 2002, pp. 50–51.

¹⁴ Ibid., p. 107.

¹⁵ Klatt M. Balancing Rights and Interests: Reconstructing the Asymmetry Thesis. Oxford Journal of Legal Studies. Vol. 41, No. 2, 2021, p. 322.

¹⁶ Brems E. Conflicting Human Rights: An Exploration in the Context of the Right to a Fair Trial in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Human Rights Quarterly. The Johns Hopkins University Press, Vol. 27, No. 1, 2005, p. 304.

¹⁷ Tiedemann P. Philosophical Foundation of Human Rights. Second Edition. Cham: Springer, 2023, pp. 376–377.

norādīto iemeslu dēļ tiks argumentēts, kāpēc šāda izpratne par praktiskās saskaņotības principa nošķiršanu no svēršanas un līdzsvarošanas metodes ir atbalstāma.

Ja tiesību piemērotājam, risinot vispārējo tiesību principu kolīziju, nolēmumā ir reāla iespēja efektīvi un saprātīgi īstenot ne tikai vienu, bet arī citus kolidējošos vispārējos tiesību principus, tā pienākums ir piemērot abus vai vairākus kolidējošos vispārējos tiesību principus. Tas arī nošķir praktiskās saskaņotības principu no vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodes un neļauj praktiskās saskaņotības principu integrēt svēršanas un līdzsvarošanas metodē. Proti, neskatoties uz to, ka vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodes ietvaros notiek nepārtraukta viena vispārējā tiesību principa sekošana otram, cenšoties iegūt labāko iespējamo kompromisu, minētā sekošana galu galā tik un tā beidzas ar prioritātes piešķiršanu vienam no vispārējiem tiesību principiem, kuram izskatāmajā lietā ir lielāks svars. Svēršanas un līdzsvarošanas metodes ietvaros kompromiss tiks iegūts uz viena vispārējā tiesību principa rēķina.¹⁸ Savukārt praktiskās saskaņotības principa ideja *per se* ir izvairīties no šādām situācijām. Praktiskās saskaņotības princips liedz vispārējo tiesību principu kolīzijas risināt uz konkurējošu vispārējo tiesību principu rēķina.¹⁹

Iemesls, kāpēc R. Aleksijs un M. Klāts abas kolīziju risināšanas metodes integrē vienā juridiskajā metodē, ir tāpēc, ka vispārējo tiesību principu kolīzijas pieprasa strīdu atrisināt par labu tikai un vienīgi vienam vispārējam tiesību principam.²⁰ Citiem vārdiem, tiek apšaubīts, vai var pastāvēt situācijas, kurās nav jāpiešķir prioritāte kādam no principiem, bet gan jāpārbauda, vai ir panākta vispārējo tiesību principu savstarpēja saskaņotība. Atbildi uz šo iespējams iegūt, aplūkojot Latvijas Republikas Satversmes tiesas (turpmāk – Satversmes tiesas) spriedumu lietā Nr. 2015-19-01.

Izskatāmajā lietā pieteikuma iesniedzēji norādīja, ka apstrīdētajās normās noteiktā kārtība nenodrošina, ka notiesātās personas pieteikums par jaunatklātiem apstākļiem tiks izskatīts neatkarīgi un objektīvi, jo šādu pieteikumu izskata tie paši prokurori, kuri attiecīgajā kriminālprocesā veica arī izmeklēšanas darbības, kriminālvajāšanu un uzturēja valsts apsūdzību.²¹ Tāpēc Satversmes tiesa izskatāmajā lietā risināja kolīziju starp diviem tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem – *res judicata* principu un taisnīga sprieduma nodrošināšanu.

Lai šādā situācijā izvērtētu, vai apstrīdētās normas atbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam, Satversmes tiesa noskaidroja, vai apstrīdētajās normās noteiktais regulējums nodrošina taisnīgu līdzsvaru starp *res judicata* principu un taisnīgu spriedumu.²² Ņemot vērā, ka atsevišķos gadījumos apstrīdētā norma radīja šaubas par prokurora neitralitāti un objektivitāti, Satversmes tiesa secināja, ka līdzsvars starp *res judicata* principu un taisnīgu spriedumu nav panākts, kas rezultējas apstrīdētajās normās noteiktās kārtības neatbilstībā Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

¹⁸ Alexy R. 2002, p. 102.

¹⁹ De Schutter O., Tulkens F. Rights in Conflict: The European Court of Human Rights as a Pragmatic Institution. In: Brems E (ed.). Conflicts Between Fundamental Rights. Oxford: Intersentia, 2008, pp. 203–204; Kommers D. P., Miller R. A. The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany. Third Edition. Durham and London: Duke University Press, 2012, p. 68; Brems E. 2008, pp. 4–5; Hesse K. 1999, S. 28.

²⁰ Alexy R. 2002, p. 102.

²¹ Satversmes tiesas 29.04.2016. spriedums lietā Nr. 2015-19-01, 2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 2016, Nr. 85.

²² Turpat, 13.–15. punkts.

Minētais piemērs parāda, ka var pastāvēt situācijas, kurās vispārējo tiesību principu kolīzijas jārīšina, nepiešķirot prioritāti kādam no principiem. Iepriekš aplūkotajā situācijā Satversmes tiesa neizvēlas, kurš no tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem ir prioritārs vai ar lielāku svaru, bet gan konstatē, vai likumdevējs ir panācis saprātīgu un taisnīgu līdzsvaru starp abiem tiesību uz taisnīgu tiesu elementiem atbilstoši praktiskās saskaņotības principam.

Autors pievienojas R. Aleksija un M. Klāta viedoklim, ka starp praktiskās saskaņotības principu un svēršanas un līdzsvarošanas metodi pastāv integrējošas attiecības. Taču šīs integrējošās attiecības nepastāv vienas juridiskās metodes ietvaros, kā to piedāvā abi autori. Abu juridisko metožu integrējošās attiecības pastāv tiktāl, ciktāl tiesību normu piemērošanas process ir aplūkojams kā vienots veselums. Atšķirība ir tajā, ka praktiskās saskaņotības princips un svēršanas un līdzsvarošanas metode ir divas dažādas juridiskās metodes ar citādu uzdevumu un mērķi, kas tām jāsasniedz.

3. Praktiskās saskaņotības princips tiesību normu piemērošanas procesā

Latvijas tiesiskajā sistēmā pastāv astoņas tiesību normu piemērošanas procesa stadijas, savukārt katra no stadijām satur vienu vai vairākas juridiskās metodes, kas šajā stadijā ir jāpiemēro.²³ Praktiskās saskaņotības princips ir saistīts ar tiesību normu piemērošanas procesa ceturto stadiju (tiesību normas satura noskaidrošanu) un piekto stadiju (rakstīto tiesību normu un vispārējo tiesību principu kolīziju un to atrisināšanu).

Noskaidrojot vispārējo tiesību principu saturu ceturtajā tiesību normu piemērošanas procesa stadijā, nepieciešams konkretizēt vispārējos tiesību principus, izsakot to saturu tekstuāli.²⁴ Līdz ar to, izsakot kolidējošo vispārējo tiesību principu saturu, gan praktiskās saskaņotības principa²⁵, gan arī svēršanas un līdzsvarošanas metodes²⁶ ietvaros noskaidro, vai netiek skarts kāda kolidējošā vispārējā tiesību principa kodols un vai vispār ir skarta vispārējo tiesību principu perifērija.

Situācijās, kurās nepastāv īpaši argumenti, kāpēc izskatāmajā gadījumā prioritāte ir jāpiešķir tikai vienam vispārējam tiesību principam, visus kolidējošos vispārējos tiesību principus jācenšas saprātīgi saskaņot un īstenot. Tieši praktiskās saskaņotības principa piemērošana sniegs atbilstošāko un visas sabiedrības interesēm vismazāk ierobežojošāko risinājumu.²⁷

Tomēr dažkārt tiesību piemērotājam vispārējo tiesību principu kolīzijas jārīšina, izskatāmajā lietā piešķirot prioritāti vienam vispārējam tiesību principam. Minēto palīdz ilustrēt trīs piemēri. Pirmkārt, vispārējo tiesību principu kodola un perifērijas noskaidrošanā var konstatēt, ka izskatāmajā lietā tiek skarts viena vispārējā tiesību principa kodols, bet otra vispārējā tiesību principa perifērija. Norāde uz attiecīgā

²³ Rezevska D. Tiesību normu piemērošanas procesa, posmu un juridisko metožu vispārīgs teorētiskais ietvars. Jurista Vārds, 12.11.2024., Nr. 46/47 (1364/1365), 6.–9. lpp.

²⁴ Rezevska D. 2015, 99. lpp.

²⁵ Hesse K. 1999, S. 147–148.

²⁶ Klatt M., Meister M. 2012, p. 67.

²⁷ De Schutter O., Tulkens F. 2008, pp. 215–216.

vispārējā tiesību principa kodola aizskārumu var būt kā īpašs apstāklis, kāpēc, visticamāk, konkrētajā situācijā abus vispārējos tiesību principus vienlaicīgi saskaņot nav iespējams. Līdz ar to priekšroka jādod tam vispārējam tiesību principam, kura kodols ir skarts.²⁸

Otrkārt, var pastāvēt arī kolīzijas, kurās kādu no kolidējošiem vispārējiem tiesību principiem nemaz nedrīkst ierobežot. Dažas cilvēktiesības, piemēram, spīdzināšanas aizliegums vai verdzības aizliegums, nav pakļautas ierobežojumiem.²⁹ Līdz ar to šādos gadījumos tiesību piemērotājam vispārējo tiesību principu kolīzija jārisina, piemērojot tikai to vispārējo tiesību principu, kuru nedrīkst ierobežot tā absolūtā rakstura dēļ.

Treškārt, var būt situācijas, kurās viena vispārējā tiesību principa ierobežojums netieši rada domino efekta ierobežojumu vēl citiem (vairākiem) vispārējiem tiesību principiem. Tāpēc arī šādā situācijā nebūtu efektīvi cēsties saskaņot vispārējos tiesību principus, ja šādas saskaņošanas rezultātā neizbēgami veidotos aizskārumš vēl citiem vispārējiem tiesību principiem. Ja izvēle par labu vienam vispārējam tiesību principam šādā situācijā ļautu novērst minēto domino efektu, arī šis ir īpašs apstāklis, kāpēc izvēle par labu vienam vispārējam tiesību principam ir attaisnojama un pamatota.³⁰

Minētie piemēri nav vienīgie, bet gan uzskatāmākie gadījumi, kuri norāda uz prioritātes piešķiršanu vienam vispārējam tiesību principam. Šādos īpašos gadījumos ir ne tikai pamatoti, bet arī saprātīgi piektajā tiesību normu piemērošanas procesa stadijā kolīziju risināt ar vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metodi. Savukārt, ja izskatāmajā lietā tiesību piemērotājs šādus īpašus gadījumus nekonstatē, piektajā tiesību normu piemērošanas procesa stadijā jāpiemēro praktiskās saskaņotības princips.

Praktiskās saskaņotības princips parāda taisnīgu virzienu, kādā tiesību piemērotājam jāraugās uz vairāku vispārējo tiesību principu savstarpēju saskaņošanu.³¹ Demokrātiskā tiesiskā valstī tiesības ir paredzētas, lai nodrošinātu plašāko iespējamo personas tiesību aizsardzību.³² Tādēļ tiesiskā sistēmā, kurā starp vispārējiem tiesību principiem nepastāv hierarhiskas attiecības,³³ tiesību piemērotājam vispārējo tiesību principu kolīzija jāmēģina atrisināt ar praktiskās saskaņotības principa palīdzību.

Kopsavilkums

1. Latvijas tiesiskajā sistēmā praktiskās saskaņotības princips ir juridiskā metode, ar kuru risina vispārējo tiesību principu kolīzijas. Praktiskās saskaņotības princips paredz maksimāli saskaņot visus kolidējošos vispārējos tiesību principus, nepiešķirot prioritāti vienam no tiem.

²⁸ Brems E. 2008, p. 5.

²⁹ Levits E. Cilvēktiesību piemērošanas problēmjautājumi Latvijā. Grām.: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Inetas Ziemeles zinātniskā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 424. lpp.

³⁰ Brems E. 2008, p. 5.

³¹ De Schutter O., Tulkens F. 2008, p. 206.

³² Ziemele I. Priekšvārds. Grām.: Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Inetas Ziemeles zinātniskā redakcijā. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 13. lpp.

³³ Latvijas tiesiskajā sistēmā starp vispārējiem tiesību principiem nepastāv hierarhiskas attiecības. Sk.: Rezevska D. 2015, 111. lpp.

2. Praktiskās saskaņotības princips un vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metode ir saturiski atšķirīgas un Latvijas tiesiskajā sistēmā patstāvīgas vispārējo tiesību principu kolīziju risināšanas metodes. Abu juridisko metožu piemērošana izpaužas secīgumā.
3. Piektajā tiesību normu piemērošanas procesa stadijā tiesību piemērotājam vispārējo tiesību principu kolīzija jācenšas atrisināt ar praktiskās saskaņotības principu. Pastāvot īpašiem izskatāmās lietas faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, kuros vispārējo tiesību principu savstarpēja saskaņotība nav iespējama, piemērojama vispārējo tiesību principu svēršanas un līdzsvarošanas metode.